

Burgerskapsonderwys vir 'n suksesvolle lewe in 2050 en daarna

Citizenship Education for living successfully in 2050 and beyond

JL (HANNES) VAN DER WALT

Fakulteit Opvoedingswetenskappe

Noordwes-Universiteit

Potchefstroom

Suid-Afrika

E-pos: Hannesv290@gmail.com

Hannes van der Walt

HANNES VAN DER WALT, emeritus professor in die opvoedingsfilosofie en dekaan van die Fakulteit Opvoedkunde aan die destydse PU vir CHO, is tans 'n spesialisnavorsers aan die Noordwes-Universiteit (NWU) en ook betrokke by kapasiteitsbouprogramme aan die NWU.

HANNES VAN DER WALT, Emeritus Professor of Education and Dean of the Faculty of Education at the former PU for CHE, is currently a specialist researcher at the North-West University (NWU) and also involved in capacity building programmes at that university.

ABSTRACT

Citizenship Education for living successfully in 2050 and beyond

Children attending primary school in 2020, typically between the ages of 6 and 12, will be between 36 and 42 years old in 2050, and those in high schools will be between six and twelve years older. This means that they will be in the prime of their lives, possibly at the apex of their careers, and preparing for the next phases of their lives, namely working towards retirement and old age. Education in general, and school education in particular, now, in the year 2020, has a duty to prepare children (learners, students) for life up to 2050 and beyond, so that they will be able to traverse those life-phases successfully. Citizenship Education (henceforth abbreviated CE), in addition to the foundation provided by all the other school subjects, has the special task of preparing young people to live successfully in society, in their own communities, within their own national borders and also in the wider world.

The problem that confronts one in this regard is how to predict the future: What will the world be like in 2050? Future studies are known for their many pitfalls, among others historical determinism and over-simplified predictions. Many methods have in the past been employed to "predict" the future, and none of them has been proved to be infallible. What is the point then of trying to equip young people in 2020 for a successful life and existence in 2050 and

Datums:

Ontvang: 2020-05-15

Goedgekeur: 2020-09-25

Gepubliseer: Desember 2020

beyond? A twofold answer can be given to this question. The first is normative or prescriptive: to outline a desired or preferred future, one that we assume to be the best for our children as the grown-ups and the society leaders of 2050. The second is descriptive: As fallible human beings who are in principle and in practice unable to see three decades and further ahead into the future, we can only surmise what the future will hold for us and our children.

A descriptive approach combined with a systems-view about what could potentially be expected to unfold in 2050 and beyond was employed in this study. The approach was not normative and hence did not employ backcasting or “imagineering” techniques. After examining various methods for creating future scenario’s such as prediction, scenario sketching and planning, a systems-view in terms of the 15 modal dimensions of reality was adopted. In describing the potential developments in terms of each of these 15 modal dimensions, care was taken not to be too specific because experience indicates that the future tends to take unexpected twists and turns.

After having tentatively sketched a possible future in terms of the 15 modalities of reality, the question arises: What should we do now, at this point in time in 2020, to help citizens cope with life three decades into the future? Figuring out what worlds we are building, and our positions in those worlds in relation to others, is the essential task of education. CE as such has a two-fold task, namely to prepare the learners for their civic duties when the time comes for them to leave school, but also for the more distant future, when they are at the top of their performance in their careers as citizens of their countries and of the world, and even for life in the final stages of their existence on earth. CE should, therefore, be future-directed, but this orientation should be realistic. A heavy responsibility rests on the shoulders of CE educators (teachers) and all other school educators to guide learners in order to prepare them sufficiently to cope with the future as it unfolds. They also have to strengthen the learners’ innate moral sense of what would count as right and wrong, good and bad behaviour in their particular societal configuration, also in the more distant future. Successful CE will have taken place if and when these two sets of values coincide in the consciousness of the learners. The challenge is to achieve this in the short term, albeit with a view to a more distant future.

CE teachers or educators also have to guide their charges to peer ahead into the future, to 2050, and to help them come to terms with what may be expected when they are adults at the peak of their careers and of their lives as parents and members of society. New technologies might pose new challenges to teaching and learning.

CE teachers, furthermore, will have to guide their charges so that they are ready and prepared to face the challenges awaiting them in this rather hazy future: the different roles that they might have to play, the pitfalls of an unpredicted and unpredictable future, the challenge to be creative and to be able to think and act on their feet, the challenge to remain true to oneself, to one’s own value system (one’s moral structure) and one’s religion and religious commitment, and many more.

CE teachers will have to equip their charges with an understanding of what it would mean and take to live successfully in 2050 and beyond; they have to understand that success needs not necessarily be expressed in terms of wealth or a neoliberal or neo-conservative understanding thereof. The teacher’s own integrity, life-view and religious convictions are likely to play a role here as part of the hidden curriculum.

Innovation will have to be a key concept in CE; innovation is essential for adjusting to rapid and accelerating change. Students have to be prepared to be comfortable with working and living alongside robots, machines and other technological innovations.

Students have to be equipped to cope with constantly changing and fluid conditions. Already in our own time, students have become accustomed to the notion of boundaries weakening or disappearing altogether, especially those between workplaces, homes, entertainment venues and educational establishments.

Finally, citizenship educators will in the near, as well in a more distant future, apply renewed concentration on educating the future generations to become and remain individuals able to maintain a healthy balance in life. It is suggested that CE teachers take note of the developments expected to unfold in the next three decades, as described and discussed in this article under the headings of the 15 modalities of reality. By attending to each one of these modalities in educating the youngsters in their care, they will arguably contribute to a healthy balance in the lives of those youngsters entrusted to their care.

It is not humanly possible to predict or forecast the future. It is nevertheless incumbent upon the educators of 2020, parents and teachers, to prepare their charges to be ready and prepared for the future as it unfolds. The impact of all future explorations, the respective potentials for the future, can only be meaningfully assessed in our own time. The relevance of any discourse about the future lies in the present. In view of this, the argument proffered in this article comes down to the following: Although we cannot be specific about what exactly life in 2050 and beyond will be like, Citizenship Education as school subject can already now, in 2020, begin to equip, guide and direct children and young people by helping them master a set of skills that will arguably be suitable for all conditions, such as instilling a consciousness and a conscience regarding what would be to the advantage of humankind; what would lead to the well-being of self and of society; the ability to distinguish between right and wrong, good and bad; that success need not necessarily be measured in materialistic and neoliberal terms but rather in terms of leading a good, fruitful and meaningful life; that one's life-view and concomitant value system will remain the guiding light on the way to an unknown future, to be imaginative, innovative, creative, able to think on one's feet, and be resilient in the face of affliction.

KEYWORDS: citizenship, Citizenship Education, future, Future Studies, preparedness for the future, education, technology

TREFWOORDE: burgerskap, burgerskapsonderwys, toekoms, toekomsstudies, toekoms-gereedheid, opvoeding, onderwys, tegnologie

OPSOMMING

Die skoolgaande kinders van vandag, veral dié in die hoërskool, behoort teen 2050 op die kruin van hulle loopbane te wees, en sommige mag selfs gereed maak vir die konsolidasiefase van hulle lewens. In die lig hiervan is dit belangrik dat skoolonderwys, en ook burgerskapsonderwys, die leerlinge nou reeds voorberei vir 'n suksesvolle bestaan later in hulle lewens, selfs vir drie dekades die toekoms in. Hoewel dit nie vir ons moontlik is om so ver in die toekoms in te skou nie, is dit tog moontlik om 'n tentatiewe prentjie van die toekoms te skets aan die hand van tendense wat ons nou reeds waarneem. Om 'n volledige prentjie te probeer skets, is die vyftien modaliteite van die werklikheid as ankerpunte gebruik. Die prentjie van die toekoms wat uit hierdie oefening na vore kom, dui daarop dat daar verskeie belangrike take op burgerskapsonderwysers wag om die leerlinge wat aan hulle sorg toevertrou is, toe te rus en te begelei om die toekoms binne te gaan en om selfs drie dekades van nou af hulle lewens met welslae te voer.

1. INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

Leerders wat in 2020 in die laerskool is, tipies tussen die ouderdomme van 6 en 12, sal in 2050 tussen 36 en 42 jaar oud wees, en diegene in die hoërskool sal tussen ses en twaalf jaar ouer wees. Dit beteken dat hulle in die fleur van hul lewens sal wees, moontlik selfs op die kruin van hul loopbane, en besig om vir die volgende fases van hul lewens voor te berei, soos aftrede en selfs vir die gryse ouderdom. Onderwys in die algemeen en skoolonderwys in die besonder het nou in 2020 'n plig om kinders (leerders, studente) voor te berei vir die lewe in 2050 en verder aan, sodat hulle in staat sal wees om daardie lewensfases suksesvol te kan behartig. Burgerskapsonderwys (hierna genoem BO) het die besondere taak, benewens die vorming wat deur al die ander skoolvakke verskaf word (soos die aanleer van tale, vaardigheid in wiskunde en wetenskap, begrip vir die omgewing en lewe, aanwending en programmering van rekenaars, doeltreffende kommunikasie, kennis van hul land se geskiedenis, en so meer), om jongmense voor te berei om suksesvol in die samelewing te bestaan en funksioneer, in hul eie gemeenskap, binne hul eie nasionale grense maar ook in die wyer wêreld, en om nie slegs die uitdagings wat op hulle wag te begryp nie, maar hulle ook met welslae die hoof te bied.

Die probleem waarmee 'n mens in hierdie verband te doen het, is hoe om die toekoms te voorspel: Hoe sal die lewe en wêreld in 2050 en daarna wees, dit wil sê, drie dekades van nou af? Toekomsstudies is bekend vir hulle vele valstrikke soos historiese determinisme (simplistiese ekstrapolasies van huidige tendense) en oorvereenvoudigde voorspellings (Höjer & Mattson 1999:26). Verskeie metodes is in die verlede ingespan om die toekoms te “voorspel”, en geeneen van hulle is as onfeilbaar bewys nie. As menslike wesens kan ons slegs in beperkte mate in die toekoms sien. Wat is dan die sin daarvan om jongmense in 2020 te probeer toerus vir 'n suksesvolle lewe en bestaan in 2050? 'n Tweërlei antwoord kan op hierdie vraag gewaag word. Die eerste is normatief, naamlik om 'n gewenste toekoms te omlyn, een wat ons veronderstel die beste sal wees vir ons kinders as die volwassenes en gemeenskapsleiers in 2050; dit is 'n toekoms waarna ons dan aktief kan streef (Höjer & Mattson 1999:24). Hierdie antwoord kan 'n politieke dimensie hê: 'n politieke-gedrewe begeerte om “beter” vorme van samelewing, 'n geïdealiseerde samelewing, tot stand te laat kom (Neill 2011:172). Die tweede antwoord is beskrywend: As feilbare mense wat in beginsel en in praktyk nie in staat is om drie dekades en verder in die toekoms in te sien nie, kan ons slegs bespiegel wat die toekoms vir ons en ons kinders sal inhou, en ons baseer ons vermoedens op tendense wat ons alreeds in ons eie leeftyd sien uitspeel. Soos hierna duidelik sal word, moet ons versigtig wees hoe ons hierdie neigings gebruik ten einde oorvereenvoudiging en historiese determinisme te vermy.¹

¹ Vgl. Sardar (2010) vir 'n bespreking van die verskeie benamings wat vir hierdie dissipline gebruik word. Die naam “Futurologie” moet liefers vermy word omdat die agtervoegsel *-ologie* vereenselwig word met 'n dissipline wat verifieerbare resultate oplewer. 'n Studie oor die toekoms kan nie sulke resultate oplewer nie, en daarom dus die voorkeur vir die term “toekomsstudies”. 'n Studie van die toekoms het te make met heelparty teoretiese voetangels. In wese is hierdie “dissipline” dikwels spekulatief van aard; dit werk soms met modelle wat beperkte potensiaal het, en dit reflekteer 'n neiging tot tegnologiese determinisme wanneer dit bedryf word op grond van die idee van die “onvermydelikheid van tegnologiese vooruitgang”. Daarbenewens, alhoewel dit aangetoon kan word dat dit redelik akkuraat kan wees ten opsigte van die inbeelding van tegnologiese artefakte en toestelle van die toekoms, is futurologie as minder suksesvol bewys as verwag word dat dit die sosiale bedrywighede en ordenings wat hierdie tegnologieë vergesél, na vore moet bring (Neill 2011:169).

Die navorsing waaroor in hierdie artikel gerapporteer word, het gesentreer rondom die volgende vraag: Hoe sal, sover ons nou kan sien, die lewe en menslike bestaan in 2050 en daarna wees, en hoe kan ons ons kinders deur BO nou al, in 2020, toerus om met welslae in 2050 en daarna te funksioneer?

2. ONDERSOEKMETODE

'n Deskriptiewe (beskrywende) benadering gekombineer met 'n sisteemuitkyk (Höjer & Mattson 1999:22) oor wat moontlik verwag kan word om in 2050 te ontvou, is gevolg. Hierdie benadering is nie normatief nie en het gevolglik nie gebruik gemaak van retrospektiewe of terugskouende voorspelling ("backcasting") (Höjer & Mattson 1999:22-24) of verbeeldende ("imagineering") tegnieke nie (Neill 2011:168). Verder is veronderstel dat elke leser van hierdie artikel die menings daarin uitgespreek teen sy of haar eie behoort te kan opweeg ten aansien van wat hulle meen die toekoms vir hulle kinders moet, kan of behoort in te hou.

Verskeie ander metodes om die verwagte toekoms te beskryf, is ook ondersoek: eenvoudige voorspelling, die bou van beplanningsscenario's (Gaini 2018:4-5), Delphi-studies, spekulatiewe vooruitskatting, kousale ontleding, (wiskundige) modellering, (objektiewe) vooruitskatting, retrospektiewe of terugskouende voorspelling, met ander woorde, die skepping van 'n scenario oor 'n gewenste toekoms en dan die "manipulering" van sake sodat die gewenste toekoms verwesenlik kan word (Sardar 2010:180) – 'n metode soortgelyk aan selfvervullende profesie en "backcasting", ekstrapolering van huidige tendense, spekulasie en spekulatiewe verbeelding, sosiale innoovering, vooruitskatting, strategiese vooruitskatting, vooruit-kyk, strategiese beplanning, langtermynbeplanning, tegnologiese assessering, tegnologiese versierendheid, strategiese bestuur, visionêre bestuur, die skepping van toekomstopologieë, projeksies, en nog meer. Op grond van hierdie ontleding is besluit op 'n breë sistemiese beskouing oor 'n moontlike toekoms in terme van die 15 modale dimensies van werklikheid, soos onder andere deur Strauss (2009) en Verburg (2015) geïdentifiseer. Die doel daarvan was om die "alternatiewe potensiaal van die toekoms", "die veelvuldige moontlikhede" wat mag uitkristalliseer te identifiseer (Sardar 2020:180). Op hierdie manier is 'n raamwerk daargestel in terme waarvan verwikkelinge teen 2050 beskou kon word, en wat 'n groter prentjie verder as enige onmiddellike oorwegings tot stand kon laat kom. In die proses is moeite gedoen om 'n veelvuldigheid van sake in ag te neem, onder meer "die milieu" van opvoeding en onderwys drie dekades van nou af (Neill 2011:163-4).

Sorg is gedra om nie té spesifiek te wees in die beskrywing van die potensiele ontwikkelinge in elk van hierdie 15 modale dimensies nie, omdat die ondervinding geleer het dat die toekoms verrassende wendinge kan neem.² Sardar (2010:178) verklaar tereg dat kennis van die toekoms in 'n enkelvoudige, monolitiese wetenskaplike sin, onverkrygbaar is. 'n Studie van die toekoms moet derhalwe bewustelik oop en pluralisties wees en 'n diversiteit van perspektiewe akkommodeer (Sardar 2010:182). Die metodes wat ingespan word om in die toekoms in te loer, verseker ons dus nie van verifieerbare kennis van die toekoms nie, maar skets slegs 'n aantal moontlikhede. Om te aanvaar dat 'n studie van die toekoms akkuraat en onfeilbaar is, sou neerkom op tegnokratiese determinisme ('n teorie gebaseer op spoed, tegnologie en die versmelting van mens en maaksel) (Sardar 2010:179).

² Tussen die skryf van hierdie artikel en die publikasie daarvan, het feitlik alle lande ter wêreld te doen gekry met die Covid-19-pandemie. Gebeurtenisse soos hierdie kan "voorspelling" aangaande die toekoms in die wiele ry.

Neill (2011:165) stel verder ook, tereg, dat dit nutteloos is om te probeer om 'n opvoed- en onderwyskundige toekoms te probeer voorspel, aangesien opvoeding en onderwys in die toekoms, soos nou reeds in ons eie tyd, 'n reeks onbedoelde gevolge en subtile nuwe-effekte (kan) hê, sommige waarvan nie slegs kompleks nie, maar ook onderhewig is aan ander invloede soos die onderwyspolitiek, sosiale verhoudinge en die kontekste waarin opvoeding en onderwys plaasvind. Dit is ook moontlik, soos Höjer en Mattson (1999:27) aanvoer, dat ons veronderstellings oor hoe sulke faktore onderling verweef is en in die toekoms mag ontplooi, onjuis mag wees of dat hierdie verweefdhede onverwags mag verander. Die oorpeinsing van die toekoms trek die verlede en die toekoms as 't ware in die toekoms in (Gaini 2018:4). Plotnitsky (2006:52-53) verduidelik wat hierdie stelling beteken, naamlik dat ons gekonfronteer word met 'n heterogene, maar interaktiewe ruimte van verhoudings waar verskille, ooreenkomste en interaksies almal bestaan, maar elkeen minder of meer belangrik word op verskillende konseptuele, historiese of kulturele snypunte. Ons het dus te make met 'n dinamiese ruimte-tyd of "n see van energie van denke, 'n ruimte op die rand van chaos". Ons denke moet hierdie potensiele chaos probeer konfronteer.

Die uitdrukkings "verrassende wendinge" en "dinamiese tyd-ruimte" wat in die voorgaande paragrafe gebruik is, maan ons om nie reglynig en deterministies te dink oor hoe sake in die toekoms (sal) ontplooi nie. Hoewel, soos hier onder geredeneer word, verwag kan word dat sekere breë of algemene tendense in die volgende drie dekades gaan ontvou, het ons uit die verlede geleer dat daar in die dinamiese tyd-ruimte van die afsienbare toekoms inderdaad verrassende wendinge gaan wees. Ons sien sulke wendinge alreeds in ons eie tyd (kyk voetnote 2 en 3).

Hoewel dit 'n breë tendens geword het dat grense soepeler en al meer deurlaatbaar word, het dit in die afgelope tyd gebeur dat lande hulle om die een of ander rede genoep gevoel het om hulle grense te sluit. Voorbeelde hiervan is die onlangse sluiting van die grens tussen die Verenigde State van Amerika (VSA) en Meksiko om die instroming van Meksikane en Venezolane na die VSA te stuit. President Trump het onlangs ook 'n maatreeël ingestel ingevolge waarvan die instroming van mense uit baie ander lande vanoor die hele wereld gestuit word. Die pandemie wat deur die koronavirus in 2020 veroorsaak is, het ook lande in Europa, Asië en Afrika genoep om hulle grense tydelik te sluit, sodat die virus nie versprei nie. Suid-Afrika het selfs 'n veertig-kilometer-lange heining van Beitbrug af weswaarts opgerig om te keer dat Zimbabwiërs, wat die grens voorheen taamlik vryelik kon oorskry, die virus die land inbring. Dergelike maatreëls is egter almal slegs tydelik van aard – maatreëls wat so gou doenlik deurlopend opgehef sal word. Sulke insidente maak nie noodwendig die algemene tendens tot deurlaatbare en soepel grense tot niet nie.

Dieselfde geld byvoorbeeld die aanwending van tegnologie. Hoewel dit wyd aanvaar word dat die wêreld as 't ware kleiner geword het weens die beskikbaarheid van relatief vinnige vervoer- en kommunikasietegnologie, gebeur dit dat owerhede en maatskappye hulle die reg veroorloof om sekere van die tegnologiese hulpmiddels, veral die sosiale media, te onderdruk. Facebook en Youtube het byvoorbeeld tydens die Covid-19-krisis allerlei vorme van fopnuus oor 'n moonlike Chinese sameswering om 'n virus te ontwikkel wat die Weste sou oorwin, van hulle platforms verwyder. Facebook doen dieselfde met rassistiese video's, asook video's waarin klein kindertjies op onaantwoordbare maniere uitgebeeld word. Lande wat politieke onderdruk verkeer, doen dieselfde, soos 'n mens kon waarneem tydens die Arabiese lente-opstande, waardeur regerings tot 'n val gebring is, en meer onlangs, in 2020, is strenger riglyne vir vrye kommunikasie weer in Hong Kong ingestel, ten einde die angel uit opstande teen die owerheid te haal. Sodanige sporadiese insidente maak egter nie die waarneming ongedaan dat daar 'n

algemene tendens tot vinniger vervoer- en kommunikasietegnologie is waardeur globalisering aangehelp word nie.

Die volgende voorstelling van die verwagte toekoms met betrekking tot die 15 modaliteite van die werklikheid stel ons tentatief (voorlopig) in staat om 'n redelik omvattende beeld van die toekoms te skets sonder om té spesifiek oor enige dimensie van die toekomsprentjie te wees. 'n Persoon wat hierdie artikel in 2050 of daarna lees, so word vertrou, moet tot die slotsom kan kom dat die voorstelling van daardie tyd wat in hierdie artikel gemaak is, nie te ver van die kol is nie, deurdat dit ruimte gelaat het vir ontwikkelinge wat onverwags opgeduik het. Samevattend, sou 'n mens kon sê, is 'n interpretivisties-konstruktivistiese benadering in die volgende afdeling van die artikel gevolg: nie alleen is insig verkry uit die vertolking van die literatuur wat bestudeer is nie, maar die neigings wat nou reeds opgemerk kan word, is ook vertolk, gekonstrueer en omgebou tot 'n breë sistemiese voorstelling van die toekoms in terme van die 15 modale aspekte van die werklikheid. Sodoende is die lys van vier modale faktore, soos deur Petrovic en Kunz (2014:x) as die sleuteldoelwitte van BO uitgesonder, aangevul met 'n verdere 11. Met hierdie benadering is gepoog om die slaggate van historiese determinisme en oorvereenvoudiging so ver moontlik te probeer vermy.

3. TWEEVOUDIGE KONTEKS

Die vooruitskouing wat in die volgende afdeling aangebied word, is tweevoudig gekontekstualiseer: geografies, en met betrekking tot die stand van die huidige burgerskaps-onderwysdiskoers. Wat eersgenoemde betref, sal dit algaande duidelik word dat, wanneer 'n mens oor BO en oor die toekomstige onderrig daarvan dink, daar altyd, afwisselend en onderling aanvullend, drie geografiese situasies of omgewings na vore kom: die persoonlike ruimte waarin die kind, die leerder, en die opvoeder, die onderwyser, van die toekoms hom of haar bevind; hierdie persoonlike ruimte word ook altyd omring deur wat beskryf kan word as die plaaslike (lokale) ruimte waarin die persoon hom of haar bevind – sy of haar onmiddellike gemeenskap soos die skool, kerk, bedryf en sportklub; en dit word weer konsentries omkring deur die nasiestaat, en ten laaste ook deur die globale konteks. Waar die nasiestaat veral in die 19de eeu beslag gekry het, het daar volgens Kaplan (2013:46-7) in die afgelope drie tot vier eeue ook 'n “skouspelagtige unifikasie dwarsoor die wêreld plaasgevind”. Hierdie kleinerwording van die wêreld is die gevolg van industriële, vervoer- en kommunikasievolumes. Globalisering is in die afgelope tyd besig om die idee van grense, gebiede en kulturele onderskeidinge uit te wis, aldus Kaplan (2013:50).

Die tweede konteks waarbinne die tentatiewe skets hier onder verstaan moet word, is die heersende diskoers oor BO as kennisgebied. Daar is al lankal 'n gesprek onder burgerskaps-onderwysdeskundiges aan die gang oor wat presies die doel en funksie van BO is, en dit sou 'n hele artikel of selfs verhandeling verg om op hierdie diskoers in te gaan, al die sieninge te ontleed en tot 'n gevolgtrekking te kom oor welke dan nou die “korrekte” siening is. Interpretiviste is in elk geval skepties oor die moontlikheid dat daar 'n “korrekte” siening oor enige aangeleentheid is, tensy 'n mens 'n soort laaste-loopgraaf-standpunt inneem, een wat gegrond is in sogenaamde “properly basic beliefs” (Baggini 2017:17 e.v.) Wat egter nie betwyfel kan word nie, is dat almal wat aan die diskoers oor die doel en funksie van BO deelneem, kennis behoort te neem van wat ons moontlik in die volgende drie dekades te wagte kan wees.

Aangesien dit onmoontlik is om in 'n onderafdeling van 'n artikel wat eintlik oor 'n ander onderwerp handel 'n volledige oorsig van die huidige diskoers oor BO te gee, word slegs die volgende buitelyn daarvan geskets. Banks (2008:129) konstateer net meer as 'n dekade gelede

dat daar weens grootskaalse immigrasie, globalisering en volgehoue nasionalisme 'n strydpunt rondom burgerskap en BO ontstaan het. Hy behandel dan assimilasionistiese, liberale en universele opvattinge (soos kosmopolitanisme, kosmopolitaanse universalisme en internasionalisme) as benaderinge tot BO. Hy self verkies egter 'n vorm van transformasionele BO (Banks 2008:129). Later aan (Banks 2017:371) skyn hy ook voorkeur te gee aan deelnemende burgerskap en BO. Miedema en Bertram-Troost (2015:45-46) bied steun aan sy voorkeur as hulle ook aandrang op maksimale transformatiewe BO, dit wil sê BO wat elke kind en jongmens in elke skool in staat stel om sy of haar persoonlike identiteit of gewaardwording van iemand te wees, te kan ontwikkel.

Ongeveer op dieselfde tydstip waarsku Biesta (2011:142, 152) teen “domestikasie” en sosialisering as doelstelling van BO, wat daarop neerkom dat BO gebruik word om die opkomende geslag in te lyf in die waardes en gebruike van die bestaande politieke orde. Dit verbind toekomstige burgers tot net een voorafbepaalde burgerlike identiteit. Veugelers (2011:473-475) lê op sy beurt 'n verband tussen burgerskap en morele ontwikkeling deur te stel dat persoonlike identiteitsontwikkeling nie bloot formeel van aard is nie, maar ten diepste ook 'n morele kant het aangesien dit te doen het met die diepste gevoelens, houdings en gedrag van die mens. Dill (2013) lê eweneens klem op die morele dimensies van BO, ook in globale konteks. Peter Schunk (2013:104) bring op ongeveer dieselfde tydstip die gedagte na vore dat BO gefundeer behoort te wees in die besef dat mense (en selfs die niemenslike) dieselfde lot deel; burgerlike bande word gevolglik versterk en uitgebrei deur die interaksies, die gedeelde ervarings, kulturele patrone en ander gemeenskaplikhede waaruit 'n oorkoepelende nasionale identiteit opgebou is. Ben-Porath en Smith (2013:10-12) steun hierdie siening.

'n Versamelwerk oor burgerskap en BO deur Petrovic en Kuntz (2014) bring hierna 'n hele aantal moontlike benaderinge tot BO na die oppervlak, waarvan sommige, soos die neiging om neoliberale sienings by kinders tuis te bring of om 'n neokonserwatiewe denkhouding by hulle te vestig, op 'n eng wyse slegs konsentreer op die belange van die eie nasiestaat, of om slegs op die globale konteks te konsentreer, nie juis ewewigtige benaderinge is nie. Hulle bring ook ander, meer ewewigtige, benaderings na vore, soos dat die burgers van 'n land en in die globale opset moet verstaan dat hulle een en dieselfde lot deel (vgl. die voorstel van Schunk, Ben Porath en Smith hier bo), dat hulle die ruimtes waarin hulle hulle bevind saam met andere moet kan deurgrond en daarvan sin moet kan maak, dat hulle moet leer om moreel verantwoordelik en toerekenbaar teenoor andere op te tree, en dat hulle krities ingestel behoort te wees met betrekking tot wat aan hulle gebied word of met wat rondom hulle aangaan. Twee jaar later lê John Myers (2016:3) ook klem op die eise wat globalisering aan BO stel. Belangrik vir hom is dat daar kennis geneem behoort te word van wat onder jongmense aan die gebeur is as hulle gewikkel is in die stryd om te verstaan wat hulle plek in die wêreld is en hoedat hulle vir hulself sin daarin moet maak (Myers 2016:7). In die daaropvolgende jaar kom Andrew Peterson en Brendan Bentley (2017:106 ff.) weer eens tot die gevolgtrekking dat daar nog eintlik geen konsensus bestaan oor wat presies burgerskap en dus BO behels nie; daar bestaan baie sienings daaroor en die gevaar bestaan dat BO vir allerlei doeleindes aangewend kan word. Meer onlangs kom Amy Stornaiuolo en Phillip Nicholls (2019:2/20) met die voorstel dat sosiologiese pogings om kosmopolitanisme as 'n vorm van kosmopolitiek na vore te bring inderdaad 'n potensieel waardevolle denkrigting aan opvoeders bied, aangesien dit die aktiewe politieke arbeid beklemtoon wat geverg word om 'n gemeenskaplike wêreld, ongeag onderlinge verskille, te bedink.

Wat die gesprek in Suid-Afrika betref, sluit Waghid (2010) hom by die internasionale diskoers aan deur nadruk op die opvoedende aspekte van BO te lê; slegs so kan die goeie

burger gekweek word. BO moet gekenmerk word deur die uitvoering van moreel regverdigbare handelinge. Op hierdie manier kan 'n aanvaarbare samelewing tot stand kom. Ook Fataar (2017) lê klem op opvoedende onderwys met die oog op die ontwikkeling van die menslikheid van almal wat betrokke is by BO. Smith en Arendse (2016) gee 'n oorsig van die hervorminge rakende BO in Suid-Afrika en kom tot die gevolgtrekking dat dit verhef behoort te word tot 'n volwaardige skoolvak, en nie een wat as deel van Lewensvaardighede/Lewensoriëntering aangebied word nie. Joubert (2018) verleen groter substansie aan die kurrikulumriglyne vir BO in die *Curriculum and Assessment Policy Statement (CAPS)* (DvO 2011) deur vir Lewensoriënteringsonderwysers leerinhoud te bied en wenke te gee oor hoe om hierdie inhoude te onderrig. In die proses sluit sy ook aan by aspekte van die heersende diskoers oor BO. Sy bekyk die leerinhoud onder meer vanuit die perspektief van die moderne demokratiese staat, ook dié van burgerskap op sigself, dié van die nasiestaat en geregtigheid (en sluit daarmee aan by Banks se gedagtegang), die perspektief van Waghid se liberale en kommunitariese benadering waarna hierbo verwys is, en ook deur die bril van minderheidsgroepsidentiteit, verantwoordelikheid, identiteit en deelname.

Hierdie ekskurs met sewemyllaarse deur die onlangse diskoers oor burgerskap en BO onderstreep dat daar nog geen voor die hand liggende antwoorde is oor wat burgerskap presies behels nie, en gevolglik ook nog geen konsensus oor uitgangspunte aangaande, en selfs die doel van, BO bestaan nie. Dit bring 'n mens tot die besef dat selfs 'n terugblik oor die (ontwikkeling van) verskillende sieninge oor hierdie sake jou nie tot finale insig kan bring nie. Dit sal bepaald net so moeilik wees om tot finale antwoorde te kom ten aansien van 'n onbekende toekoms. Dit is egter wel moontlik om 'n paar tendense te identifiseer wat op die een of ander manier 'n impak op ons siening van burgerskap en BO in die toekoms mag hê.

4. LEWENSBESTAAN IN 2050 EN DAARNA: 'N TENTATIEWE SKETS

Soos gestel, sentreer die onderstaande skets rondom die vyftien modale aspekte van die werklikheid. Hierdie aspekte van die werklikheid sal as gevolg van hul ontisiteit van krag bly as permanente kenmerke van die werklikheid en lewe (Strauss 2009:71). Die kosmos (die geordende universum) besit en vertoon hierdie vyftien aspekte, en dit sal nie verander nie, tensy die wêreld soos ons dit tans ken en die mense wat dit tans bewoon tot niet gaan of vervang word met 'n ander wêreld met niemenslike bewoners, dus een met ander ontiese kenmerke. Die vyftien modale dimensies van die werklikheid soos hieronder beskryf, is vir doeleindes van hierdie studie beskou as die basiese onveranderlikes³ in terme waarvan ons die toekoms soos ons meen dit kan ontvou, kan "beskryf". Normatief gesproke, kan gepoog word om 'n gewenste en wenslike toekoms te konstrueer (Höjer & Mattson 1999:24-25) of om 'n verkieslike toekoms te "voorspel" (Sardar 2010:178) – take wat nie in hierdie bespreking aangedurf word nie.

Die verwagte toekoms rondom 2050 in terme van die modale aspekte van die wêreld en die lewe mag moontlik soos volg daar uitsien:⁴

³ Insig in die aard van aspekte van die werklikheid kan met verloop van tyd verander, maar sodanige verandering of groei in insig hef nie die konstante ontiese gegewenheid van die aspekte van die werklikheid op nie. Die onderskeiding tussen die kinematiese en die fisiese aspekte het byvoorbeeld eers later na vore getree (Strauss 2020:140, 142).

⁴ Dit spreek vanself dat nie alle moontlike toekomstige veranderinge en verwickelinge in 'n artikel van beperkte omvang beskryf kan word nie. 'n Mens dink in hierdie verband aan probleme soos grootskaalse werkloosheid, verkorte werksdae en gevolglike behoefte aan meer ontspannings-

Die kwantitatiewe aspek: Daar word verwag dat die wêreldbevolking sal groei tot ongeveer 10 miljard teen 2050 en tot 14 miljard teen 2060, en dat die meeste mense sal verstedelik (Suid-Afrikaanse Radio (RSG), 20 Maart 2019). Tensy 'n katastrofe tussenbeide tree, kan verwag word dat groot getalle mense langs riviere sal saamtrek, en dat stede eksponensieel sal groei, dat nuwe stede sal verrys, en dat persoonlike en sosiale ruimte toenemend beperk sal word. Ons sien dit reeds gebeur in Suid-Afrika. Die bevolking het reeds bykans 59 miljoen bereik in 2019, waarvan meer as 26% in Gauteng, die kleinste provinsie, woon. In die lig van die faktore soos ekonomiese globalisering, nuwe vorme van transnasionale mobiliteit en 'n toenemend versplinterde internasionale landskap, sal mense moet leer om met mekaar saam te leef te midde van betekenisvolle verskille (Storniaiulo & Nicholls 2019:2/20); en om dit te doen in persoonlike en groepsruimtes wat toenemend krimp as gevolg van die groei van die wêreldbevolking.

Die ruimtelike aspek: Daar sal van mense verwag word om te lewe en hul besigheid te bedryf in al kleinerwordende persoonlike en sosiale ruimtes, met oorbenutting en oorbesetting as 'n kenmerk van die alledaagse lewe. Die oppervlakarea van die wêreld waarop mense kan bestaan en 'n lewe kan maak, bly konstant terwyl die globale bevolking steeds toeneem (Van Rensburg 2019:2). Dit is moontlik dat die mees basiese vorm van wedywering in hierdie omstandighede sal wees om 'n skaftlike persoonlike en groepsruimte te vind, en om die inkruipung van ander mense op jou ruimte te weerstaan. Sodanige wedywering kan alreeds bespeur word in vervalle areas, soos byvoorbeeld agterbuurte en informele nedersettings; dit sal moontlik toeneem as gevolg van die invloed van mense vanaf plattelandse gebiede en van die groei van die bevolking as gevolg van beter mediese en sosiale sorg, met name maatskaplike toelaes en 'n nasionale mediese sorgstelsel. Verder sal die wêreld kleiner word as gevolg van die ontwikkeling van gevorderde vervoer- en kommunikasiemedia. Mense het alreeds in 2020 wêreldburgers geword en hierdie neiging sal voortduur en in intensiteit toeneem, tensy dit verhoed word deur die een of ander ramp. Die "ruimte" wat beslaan word deur onderrig-en-leerinstellings soos skole en universiteite sal ook verander van plekgeëntreë tot leerdermatrysgeëntreë, in die vorm van inligtingsplatforms, virtuele leeromgewings en rekenaargebaseerde onderrig-, leer- en assesseringstelsels (Beethams & Sharpe 2007:5).

Die bewegingsaspek: Die bewegingsaspek het betrekking op konstante beweging of vloei. Soos Moon (2010:1) en andere aangedui het, sal die toekoms heel moontlik gekenmerk word deur voortdurende vloei en fluktuasie. Soos dit tot nou toe was, sal die toekoms gekenmerk word deur konstante verandering (Sardar 2010:178). Bykans al die probleme waarmee ons tans te kampe het, word alreeds daardeur gekenmerk dat hulle ingebed is in snelveranderende landskappe. Konstruktivistiese wys op die deurlopende fluktueringe, aanpassings en transformasies wat tegelyk op verskeie terreine plaasvind; daar is reeds 'n deurlopende spel van elemente, soms teenstrydig, soms saamvloeiend, soms parallel, waarin nuwe elemente soos trosse ineengevegde idees, konstruksie, diskoerse en institusionele praktyke verenig en stabiliseer, net om nuwe uiteenlopende rigtings, gebeure en vérgesigte te open (Jensen 2019:4/29).

geriewe, dwelmmisbruik, vroue- en kindermishandeling, wetteloosheid – selfs tot op die vlak van anomie, religieuse en politieke ekstremisme, wanregering, korrupsie en dies meer – die lys is lank. As die inhoud van hierdie artikel burgerskapsonderwysers net gevoelig gemaak het vir wat moontlik oor drie dekades voorlê vir die kinders en jongmense wat tans in die klaskamers voor hulle sit, het dit sy doel bereik.

Die fisiese aspek: Volgens Strauss (2009:89) het hierdie aspek van die werklikheid, van die wêreld rondom ons, te make met dinamika, versnelling en vertraging, oorsaak en gevolg, oorsaaklikheid en verandering. Hierdie aspek sal 'n belangrike rol speel in die lewe teen 2050 – wanneer ruimte toenemend beperk raak, wedywering toegeneem het, mense met moeite 'n bestaan moet maak en moet rondtrek om die beste te maak van heersende toestande, mense moet reageer op omstandighede, hulle privaatheid en rus en kalmte te midde van die gewoel rondom hulle soek, en hulle moet soek na hulpbronne en werksgeleenthede om hulleself en hul gesinne te onderhou. Dit is te verwagte dat die soort bedrywigheid wat tans waargeneem kan word in informele nedersettings en in binnestede in intensiteit sal toeneem. Die probleme waarmee mense te kampe sal hê, sal moontlik in kompleksiteit, onderlinge verbintenis en teenstelling toeneem, en gevolglik aanleiding gee tot 'n onsekere bestaan, onderhewig aan konstante verandering (vgl. die kinematiese aspek hier bo). Pogings om een probleem op te los, mag verskeie ander skep (Sardar 2010:183).

Die biotiese aspek: Hierdie aspek verwys na lewe en die gehalte daarvan. Dit is alreeds uit voorgaande duidelik dat dit moeilik mag word vir groot gedeeltes van toekomstige bevolkings om huis en haard aanmekeer te hou te midde van die toenemende geroesemoes en gepaardgaande wedywering om kos en skuiling. Aan die ander kant, soos sal blyk uit die bespreking van die maatskaplike implikasies van die situasie in die toekoms, is dit moontlik dat mense, byvoorbeeld familieleden, bymekeer sal bly en saamwerk ten einde 'n betekenisvolle bestaan vir die lede daarvan te verseker. Al hierdie planne sal bes moontlik (ongesonde) wedywering tussen groepe tot gevolg hê, soos wat trouens reeds waargeneem kan word onder taxi-organisasies in informele nedersettings. Vooruitgang in medisyne en mediese sorg en in biologiese tegnologie mag voorts lei tot 'n afname in die sterftesyfer en dus tot langsliewendheid. Dit is 'n voorbeeld waar die oplossing van een probleem, naamlik die uitwissing van siektes soos MIV-vigs en tuberkulose, mag lei tot ander probleme, soos oorbevolking en 'n tekort aan voedsel en werk, wat op hulle beurt weer aanleiding kan gee tot verhoogde armoede en 'n toename in misdaad. Hierbenewens mag blote “normale” daaglikse lewe sowel as tegnologiese en kulturele ontwikkeling lei tot 'n toename in rommel en besoedeling, wat die lewens van alle organismes, insluitende dié van die mens, kan bedreig.

Die sensitiewe/psigiese aspek: Hierdie aspek van die werklikheid verwys na sensitiwiteit, gevoel en innerlike emosionele toestand. Dit is moeilik om te voorspel hoe die burgers van die lande van die wêreld die gebeure en ontwikkelings rondom hulle sal ervaar, wat hulle gemoeds- en emosionele toestand sal wees. Dit is reeds duidelik, soos blyk uit die Verenigde Nasies se Volhoubare Ontwikkelings-oplossingsraamwerk van 2018, dat baie mense oor die ganse wêreld glad nie danig gelukkig is met hul omstandighede nie. Die emosionele toestand van mense in Afrika en Asië word reeds beskryf as “vol kommer, hartseer en woede” (Nienaber 2019:5). Toestande drie dekades van nou af mag lei tot 'n verergering in hierdie negatiewe innerlike emosionele toestand van mense, veral diegene wat hulle weens verskeie redes in die route (sal) bevind. Die teenoorgestelde mag egter ook waar wees van diegene wat hulleself aan die ander kant van die rykdom-armoede-spektrum bevind, hoewel geluk nie slegs afhanklik is van 'n hoë bruto binnelandse produk, en van 'n hoë persoonlike inkomste nie (Helliwell, Layard & Sachs 2019: hoofstuk 2, ongenommerde bladsye).

Die analities-logiese aspek: Ons eie tyd word reeds gekenmerk deur sowel ontologiese as epistemologiese omwenteling. Met ander woorde, ons is reeds stadig maar seker besig om

van gedagte te verander oor die aard van die werklikheid, die aarde en van onself in verhouding daarmee (Sardar 2010:17), en hierdie neiging sal moontlik voortduur. 'n Verskuiwing van modus 1- na modus 2-kennis het reeds plaasgevind: kennis word reeds toenemend beskou as voorlopig, gekontekstualiseer, kultuurspesifiek, en gekonstrueer eerder as finaal ontdek. Dit is in skerp teenstelling met die tradisionele akademiese waardes van onpartydige, objektiewe en onafhanklike ondersoek (Beetham & Sharpe 2007:6). Verskillende denkgroeperings abstraher reeds uiteenlopende gevolgtrekkings uit “dieselfde” datastelle en situasies (Jensen 2019:10/29).

Die probleme van die toekoms, sommige waarvan reeds tans waarneembaar is, sal waarskynlik “speels oneindig” wees in die sin dat hulle nie 'n enkele oplossing nie, maar vele moontlikhede sal verg; hulle grense sal toenemend soepel en deurlaatbaar wees, en hulle sal neig om insigte te ontleen aan 'n menigte dissiplines en diskoerse (Sardar 2010:183). Die toestande tot dusver geskets, sal van die mense wat ongeveer in 2050 of daarna leef, vereis om hul analitiese vaardighede te slyp, te leer om op hul voete te dink, om geleenthede te sien en aan te gryp, om kreatief te wees en probleemoplossers te word. Dit sal nie slegs nodig wees om denkvaardighede te ontwikkel nie, maar ook om sodanige vaardighede toe te pas wanneer nuwe situasies en geleenthede vir 'n meer betekenisvolle bestaan opduik. Nuwe inligtingstechnologieë het reeds in ons eie tyd gelei tot 'n voorkeur vir kennis wat in digitale vorm aangebied word, oombliklik gedeel kan word, gereed vir digitale gebruik. Hierdie soort ontwikkelinge mag moontlik lei tot die verwaarlosing van sekere vorme van kennis, soos die ontwikkeling van praktiese vaardighede, kennis wat ingebed is in gebruikskontekste en in bedryfsgewoontes (Beetham & Sharpe 2007:4). Leerders se kennisbemeesteringsgewoontes is alreeds aan die verander: vanaf die bemeestering van “vaste” stukke kennis tot die gebruik van die Internet, teksboodskappe, die ontwikkeling en toepassing van sagteware, byvoorbeeld om video's te kyk of musiek te luister; die gebruik van inligtings- en kommunikasietegnologie-toerusting; 'n knip-en-plak-mentaliteit; swak spelling en grammatika; en die skep van nuwe vorme van ongelykheid tussen leerders – diegene wat die tegnologie kan bekostig, teenoor dié wat nie kan nie en gevolglik agter raak. Kortom, 'n tegnologie-bepaalde toekoms mag lei tot gevoelens van vervreemding, magteloosheid en selfs tot 'n soort postmenslike toekoms gekenmerk deur misantropie. Mense mag kontak verloor met ander en ook met al die goeie dinge wat rondom hulle gebeur (Gaini 2018:13-14).

Die nuwe maniere van doen mag moontlik nuwe druk plaas op onderrig en leer, veral wat konteks betref (Beetham & Sharpe 2007:5-6; Kaplan 2017:46). Nuwe mentaliteite met betrekking tot die omgewing en kennisverkryging sal nuwe, kreatiewe benaderings van onderwysers en ander onderriggewers verg. Van hulle mag verwag word om te fokus op die doeltreffende gebruik van die tegnologieë wat reeds deur hulle leerders gebruik word, en om die leerproses te “orkestreer” eerder as om toe te laat dat dit sy eie loop neem soos wat die tegnologieë moontlik sal maak. Onderrig en leer sal waarskynlik meer leerdergesentreerd moet wees, in die vorm van omgekeerde klaskamers (“flipped classrooms”), en soos genoem, met gebruikmaking van die tegnologie waarmee die leerders alreeds vertrou is (Phiri 2018:2).

Hierdie aspek sowel as al die ander wat tot dusver bespreek is, sluit nie 'n toename van misdaad uit nie; sommige lede van die samelewing mag hulle hoop stel op misdaad om 'n bestaan te voer. Soos hier onder aangetoon word, sal hierdie soort gedrag indruis teen die etiese en morele aspek van die werklikheid en van menslike bestaan.

Die semiotiese aspek: Hierdie aspek het te make met tekens, seine, taal en ander betekenisdraende instrumente en meganismes. Dit is moontlik dat die nuwe gemeenskappe wat

teen 2050 tot stand sal kom hul eie tekens, seine en simbole sal ontwikkel, dat sommige tale sal verdwyn en ander te voorskyn kom uit samesmeltings van ouer tale, en dat Engels, Spaans of 'n ander taal die wêreldwye *lingua franca* kan word. Baie gemeenskappe en nasionale bevolkings sal veeltalig geword het as gevolg van die invloed van mense uit ander gebiede en die gevolglike multikulturalisme, soos hier onder bespreek.

Die kultuurhistoriese aspek: Volgens Strauss (2009:95) dui hierdie aspek op vormende beheer, of gewoon mag. Die toestande tot dusver geskets skyn daarop te dui dat individue of groepe mense wat in staat is om skaars kommoditeite en geleenthede te beheer, die beste daaraan toe sal wees. Daar kan dus verwag word dat 'n worsteling om politieke, ekonomiese, sosiale en ander vorme van mag en beheer 'n kenmerk van alledaagse bestaan sal wees. Hierdie toedrag van sake mag lei tot 'n voortsetting van die huidige stratifikasie van die samelewing, met diegene wat arm en magteloos is aan die onderpunt van die samelewing en die rykes en magtiges heel bo. Die samelewings van die toekoms mag voorts gekenmerk word deur verhoogde multikulturalisme, wat toegeskryf kan word aan vervagende nasionale grense en die konstante beweging van mense in hulle soeke na 'n beter lewe of in 'n poging om te ontsnap aan die uitsiglose omstandighede tuis – iets wat reeds blyk uit die beweging van Suid-Amerikaners na die Verenigde State van Amerika, en mense vanuit die Midde-Ooste na Europa. Alhoewel 'n mens nie saamstem met Sardar (2010:183) dat die menslike toestand basies 'n kulturele toestand is nie – dit is meer as net kultureel, soos hierdie bespreking aan die hand van die 15 modaliteite van die werklikheid en van menslike bestaan toon – kan toegegee word dat diversiteit sal bly en selfs toeneem oor die volgende drie dekades.

Kulturele ontwikkeling en die ontwikkeling van nuwe tegnologie en uitvindings hoort ook tot die sfeer van hierdie modaliteit. Tegnologieë soos die Internet, inligtingstegnologie, persoonlike webbladsye, blogs, potgooie, wiki's en persoonlike mobiele en “wifi”-toestelle wat toegang verskaf tot wêreldwye inligtingsdienste – kortom, die “demokratisering van inligting” – het alreeds ons lewens verander (Beetham & Sharpe 2007:4). 'n Onlangse opname deur PWC het getoon dat persone tussen die ouderdom van 25 en 34 neig om hul slimfone vir verskeie doeleindes te gebruik – om kruideniersware en ander verbruiksitems te koop, om fliks te kyk, musiek te luister, op hoogte van die nuus te bly, advertensies te kyk (televisie-advertensies speel 'n groot rol in hierdie verband); ook om fondse elektronies oor te plaas, rekeninge te betaal, en om tegnologie te gebruik vir gesondheidsorg (die opsoek van instruksies oor fisiese oefening, monitering van lewensfunksies, dieet en gewigsbestuur) (Wood 2019:13). Dit is te voorsien dat hierdie tendense nie slegs sal voortduur nie, maar inderdaad in reëlmaat en intensiteit sal toeneem. Daar is alreeds 'n fundamentele transformasie van reëlins en verwantskappe, waarvan baie op die onderwys 'n impak sal hê (Neill 2011:166).

Volgens Van Rensburg (2019:2) is tegnologiese ontwikkeling “eksponensieel”: alle tegnologiese deurbrake lei tot verderes. Dit is gevolglik waarskynlik dat tegnologie wat tot dusver as nie haalbaar beskou is nie, soos byvoorbeeld dematerialisering en telepatiese kommunikasie, teen 2050 alledaags sal geraak het. Deurbrake op die gebiede van kommunikasie en vervoer is ook te wagte. Daar is ook die moontlikheid dat die kommunikasie- en vervoerkanale oorbenut kan raak deur 'n steeds groeiende bevolking (Horne 2019). 'n Wêreldrolspeler op die gebied van tegnologie soos Multichoice (2019:11-15) het onlangs die volgende as moontlikhede vir die toekoms geïdentifiseer: versnelde mededinging in die tegnologiemark, veranderinge in verbruikersgewoontes, oortredings op intellektuele eiendomsregte, veranderinge in handelsmerkerkenning, sagte- en hardewarestelsels wat moontlik kan faal, ontwikkelings in satelliettegnologie en die verhoogde versoeking om stelsels te kraak, en ook ander vorme van bedrog en korrupsie.

Dit is duidelik dat die nuwe inligtingstegnologie probleme rakende waarheid, sekerheid en betroubaarheid kan meebring, onder meer in die vorm van vals en misleidende nuus en inligting (kyk ook die bespreking aangaande waarheid, geloof en getrouheid hier onder). Sedert die skepping van die Internet ongeveer 1960 het mense toegang gehad tot 'n medium waar hulle enigiets wat hulle wou, kon publiseer. Facebook het later soortgelyke geleenthede geskep sonder dat die items vir waarheidsgetrouheid tot betreklik onlangs enigsins gekontroleer is. Dit terwyl daar tans ongeveer 2 miljard Facebookgebruikers, 300 miljoen Twittergebruikers en meer as 'n miljard Youtube-gebruikers, en vele meer op Google en Bing is. Fopnuus en -inligting kan dus 'n ontelbare aantal paadjies volg na die harte en verstande van verbruikers. Cullis (2018:93) som die huidige situasie soos volg op: “Waar daar geen filter is om 'n veronderstelling te onderskei van 'n feit nie, sal 'n gehoor wat nie opgelei is om die waarheid te verifieer nie hom of haar gedra soos wat 'n onopgeleide bestuurder op 'n besige pad sou doen.” Volgens hom sal owerhede geen alternatief hê as om maniere te oorweeg om die vloei van inligting (en [on]waarhede) te reguleer nie. Dergelike pogings tot “inligtingsbeheer” sal na verwagting teengestaan word deur besighede en die inligtingsplatforms wat hulle verskaf, omdat hulle ten alle koste regulering, strafpunte en potensiele sluiting wil vermy. 'n Belangrike pedagogiese taak vir die toekoms sal wees om die jonger geslag toe te rus om fopnuus raak te sien, en ook hoe dit aangewend kan word om te mislei en te manipuleer.

Al die voorgaande impliseer dat kinders in die volgende drie dekades toegerus moet word om meer kreatief en innoverend as ooit te wees, om gereed te wees om die resistentste tegnologie te benut maar nie tot nadeel van hul eie en ander se menslikheid nie (insluitende hul maatskaplike verhoudings en interaksies, persoonlike integriteit en genieting van vrye tyd). Soos sal blyk met betrekking tot die ekonomiese aspek van die werklikheid in die toekoms, mag die nuwe tegnologie ook lei tot die uitsterwing van sekere beroepe en die ontluiking van ander. Toekomstige generasies sal hierop voorbereid moet wees.

Die sosiale aspek: Hierdie aspek het te make met sosiale interaksie en omgang. Daar word verwag dat sommige samelewingsverbande⁵ in hulle huidige vorme sal oorleef, soos die skool en die universiteit, terwyl ander waarskynlik nie in die huidige vorm sal oorleef nie, soos die kerngesin (vader, moeder en kinders) en godsdienstige instellings (as gevolg van sekularisasie en 'n algemene afwaardering van godsdiens ten gunste van persoonlike spiritualiteit, of bloot die verdwyning van godsdienssin of -affiliasie). Nuwe maatskaplike patrone, waarvan die aard nie nou presies voorspel kan word nie, sal waarskynlik na vore kom, dikwels gevorm as funksies van die stryd om oorlewing te midde van die toenemend oorbevolkte en mededingende toestande. Nuwe tegnologiese ontwikkelings mag ook maatskaplike en kulturele veranderinge teweeg bring (Beetham & Sharpe 2007:4).

⁵ Verandering veronderstel duursaamheid (konstantheid). Konstantheid is nie dieselfde as onveranderlikheid nie. Die veranderinge wat teen 2050 verwag word, kan nie sonder die onderliggende konstanthede plaasvind nie. Strauss (2020:140) stel hierdie uitgangspunt soos volg: “...the principle of change is based on (has its foundations in) the principle of continuity”. Elders (Strauss 2020:143) verwoord hy hierdie punt op die volgende manier: “...the well-known composite phrase asserting that *everything is constantly changing* appears to emphasize the element of *change* without noticing the ever-present and equally essential feature of an accompanying term oriented to *constancy*.” Volgens hom beteken konstantheid kontinue vloei, 'n reglynige beweging. Samelewingsverhoudinge, wat uiteenval in maatskapsverhoudinge, gemeenskapsverhoudinge en verbandsverhoudinge, bly dus duursaam danksy die onderliggende konstantheid daarvan.

Die ekonomiese aspek: Hierdie aspek verwys na die ekonomiese lewe in en van die samelewing, met ander woorde, hoe die waarde van dinge gemeet en bestuur word. Die woord “ekonomie” is ontleen aan die Griekse *oikia* (huis of tuiste) en *nomos* (wet). In die lig van die te verwagte lewensaspekte teen 2050, wat hier bo tentatief beskryf is, word voorsien dat die “maatskaplike huis” van die toekoms “nuwe” waardes aan sosiale omgang en interaksie sal heg; ook aan samewerking, aan die kommoditeite benodig vir oorlewing, en aan sosiale kohesie in die vorm van uitgebreide families of selfs van misdadige konsortiums. Verskeie vorme van nuwe maatskaplike patrone sal na verwagting in tandem met die maatskaplike reëlins van die 2050-epog ontwikkel. Alhoewel planne onophoudelik gemaak sal word om armoede te beveg, sal dit waarskynlik steeds ’n kenmerk wees van die wêreld, en mag dit selfs in sommige dele van die wêreld toeneem. ’n Ander ontwikkeling mag die verdwyning van sekere beroepe en die opkoms van nuwes wees. Dit is byvoorbeeld te wagte dat die beroep van reisagent, bibliotekaris en bankteller sal verdwyn en dat beroepe in die robotikamark sal ontwikkel (Malherbe 2019:23). Daar sal na verwagting ’n groter vraag wees na inligtingsgeletterdheid, inligtingsvaardighede eerder as na korpusse van kennis, ook na groter kennisbuijsaamheid en -vloeibaarheid, die konstante bywerking van vaardighede, voortdurende professionele ontwikkeling, en ook ’n fokus op die voorbereiding van leerders vir werk in die nuwe inligtingseconomie (Beetham & Sharpe 2007:5). Volgens navorsers soos onder meer Petrovic en Kuntz (2014) en Ben-Porath en Smith (2013) sal ’n neoliberale geneigdheid, saam met sy teenoorgestelde, neo-konserwatisme, steeds in die toekoms gedy. McLaren (1995) is selfs van mening dat dit sleutelbegrippe kan wees van ’n predatoriese kultuur gekenmerk deur die misbruik van mag, die wêreldwye uitbreiding van markkapitalisme, die reïfikasie (verdingliking) van die voorheen gekoloniseerde volke en groepe se waardes, met die gepaardgaande historiese amnesie of geheueverlies, klakkelose en gedagtelose nasionalisme, vals nuus en so meer.

Die estetiese aspek: Aangesien mense altyd mense sal wees, sal hul sin vir skoonheid en harmonie waarskynlik nie juis verskil van dit wat met verloop van tyd beskou is as gangbaar nie. Mense sal altyd ’n waardering hê vir die skoonheid van ’n sonsondergang of ’n boom vol bloeïsele. Hul graad van waardering van skoonheid en harmonie kan egter deur die omstandighede beïnvloed word. Mense vasgevang in ’n oorlewingstryd mag dalk nie die tyd of geleentheid hê om op te kyk en iets pragtigs rondom hulle te waardeer nie.

Die juridiese aspek: Die kernbetekenis van hierdie aspek is die handhawing en instandhouding van wet en orde, en vergelding in geval van oortreding. Dit is moeilik om te voorspel hoe hierdie aspek van die werklikheid en van menslike bestaan oor die volgende drie dekades sal ontvou, maar dit is moontlik dat regerings en die leiers van die onderskeie samelewingsverbande (vgl. voetnoot 5) sal poog om wette, reëls, norme en regulasies te formuleer en toe te pas te midde van die groeiende sosiale, ekonomiese en politiese gewoel rondom hulle. Dit is ook moontlik dat die woelende bevolking daartoe sal neig om sulke wette en regulasies te ignoreer en uit te tart, en dat oortreders owerhede sal noop om allerhande soorte boetes en strawwe af te dwing. Daar sal waarskynlik steeds regerings wees, hetsy demokraties verkies of selfaangestel, asook polisiemagte, geregshoue, tronke en ander vorme van ordehandhawing, maar hoe hulle sal funksioneer, is moeilik om te sê. Ooreenkomstig met wat gestel is oor die kultureel-historiese aspek van die werklikheid, sal daar bes moontlik steeds diegene wees wat streef na politieke en ander vorme van mag. Dit is inderdaad moontlik dat hewige magstryde ’n kenmerk van lewe teen ongeveer 2050 mag wees.

Die moreel-etiese aspek: Mense sal bes moontlik altyd moreel-etiese wesens bly. Soos blyk uit die bespreking van religieuse en geloofsekerheid verder aan, sal hul begrip van wat as eties (waardes van buite opgelê) en moreel (waardes van binne-uit uitgeleef) beskou word, beïnvloed word nie slegs deur hul sosiale en ander omstandighede soos hier bo beskryf nie, maar ook deur hul spesifieke godsdienstige en geloofsoriëntering, vir sover dit nog sal bestaan. Dit is moeilik om op die huidige moment te voorspel hoe individuele en groepswaardesisteme sal ontwikkel en ontvou in die volgende drie dekades. Wat wel met 'n mate van vertroue gestel kan word, is dat mense steeds in ooreenstemming met hul spesifieke waardestelsel sal ontwikkel, optree, handel en lewe. In sommige gevalle mag hul waardestelsels lei tot misdadigheid, en in ander tot pogings om te ontsnap aan die geharwar deur uit te wyk na 'n meer afgeleë plek. Soos genoem, sal menslike diversiteit waarskynlik teen 2050 toeneem. Soos nou alreeds die geval is, sal daar erkenning moet wees vir die feit dat daar verskillende maniere van menswees is. Die imperatief sal steeds wees om te verstaan dat die toekoms oop is vir alle moontlikhede en vir die ontplooiing van menslike diversiteit. Eweneens soos nou reeds, sal *Cui bono?* een van die sleutelvrae wees wat met betrekking tot toekomstige ontwikkeling gevra sal moet word: Wie sal baat vind by die ontwikkelinge wat moontlik kan ontvou? (Sardar 2010:183). Hoe mense kennis beskou, die toepassing en effektiwiteit van die toepassing daarvan sal afhang van hulle waardestelsels in die nuwe tegnologiese omgewing. Nuwe vorme van leer en kennis, nuwe omstandighede in die samelewing en tegnologiese ontwikkelinge mag konflik meebring ten opsigte van tradisionele waardes (soos ook in die handel) (Beetham & Sharpe 2007:6).

Daar is alreeds tekens dat die etiese universalisme geassosieer met liberalisme sedert Kant, naamlik die erkenning van menseregte en besorgdheid oor die mensdom as geheel, onder skoot kom en dat meer krities-etiese benaderings soos dekolonisering, postkolonisering, verinheemsing, anti-Westerse, anti-wit oorheersing, anti-imperialistiese, anti-Eurosentriese, anti-patriargale benaderings en kosmopolitanisme-as-kosmopolitiek voorkeur geniet (Stornaiuolo & Nicholis 2019). Die missie van hierdie benaderings, volgens Stornaiuolo en Nicholls (2019:2/20) is “om die mens se geleefde geskiedenis, alledaagse werklikheid en bestaan in ag te neem by die oorweging van 'n veelheid van aansprake, veral in kontekste van gedwonge migrasie, staatsbefondsde geweld, en diaspora,” sowel as, kan bygevoeg word, omstandighede wat teweeg gebring word deur groter mobiliteit, kragtiger kommunikasietegnologieë, verdwynende nasionale en ander grense, en die gepaardgaande trans- en internasionalisme en globalisering. Toestande soos die volgende maak ook 'n appél op 'n nuwe etiese benadering: armoede en voortgesette ekonomiese ongelykheid, xenofobie, terrorisme, nuwe vorme van oorlogvoering en internasionale konflik, moderne slawerny, klimaatsverandering, vlugtelingskrisisse, neoliberale hervormings, ongelyke toegang tot skoling en tot digitale tegnologieë, rassisme, wit oorheersing, om maar 'n paar te noem (Stornaiuolo & Nicholls 2019:12/20).

Die godsdienstige en geloofsaspek: Hierdie aspek van die werklikheid verwys na sekerheid, vertroue, getrouheid en betroubaarheid. Die vraag waarin 'n individu of groep sy sekerheid, vertroue en onderlinge verbintenisse vind, sal steeds teen 2050 gestel word. Waaraan wy hulle hul toe en waarin glo hulle? Dit is moeilik om antwoorde op hierdie vrae in 'n 2050-raamwerk te waag. Dit is egter moontlik dat twee huidige tendense verder sal ontplooi. Aan die een kant is dit moontlik dat sekularisme sal toeneem, met ander woorde 'n laatvaarding van godsdienstige instellings soos kerke, en ook van godsdiens as sodanig (moontlik ten gunste van een of ander vorm van spiritualiteit) en selfs die totale verdwyning van godsdienstige instellings. Aan die ander kant is dit moontlik dat godsdienstige ekstremisme hom verder sal laat geld in die vorm

van aanvalle op godsdienstige mense, of mense wat beskou word as “anders” (soos reeds regoor die wêreld plaasvind; ’n mens dink aan die aanvalle op ’n moskee in Christchurch, Nieu-Zeeland, op onskuldige verbygangers in Utrecht, Nederland, in Maart 2016, en op buitelanders en hulle eiendom in Suid-Afrika in Oktober 2019). Daar kan met ’n redelike mate van vertroue veronderstel word dat individuele en groepsgedrag ten opsigte van die vorige veertien modale aspekte van lewe teen 2050 en verder aan bepaal sal word deur die betrokke mense en groepe se godsdienstige en geloofsoriënteringe omdat mense teen 2050 steeds mense sal wees en dus in wese nog draers van die *semen religionis*. Hulle religieuse verbintnisse, soos nog altyd, sal teen 2050 steeds die aard van hul lewensbeskouinge en waardesisteme bepaal en dus hoe hulle hul sal gedra met betrekking tot verwickelinge ten aansien van al vyftien modale lewensfere.

5. DIE ROL EN FUNKSIE VAN BURGERSKAPSONDERWYS IN 2020 OM TOEKOMSTIGE BURGERS TE HELP OM DIE UITDAGINGS VAN 2050 EN DAARNA DIE HOOF TE BIED

Dit is duidelik uit die voorgaande dat die toekoms teen 2050 erg gekompliseerd sal wees. ’n Aanduiding van die ingewikkeldheid van die situasie kan afgelei word uit die mees onlangse verslag van die Volhoubare Ontwikkelingsoplossingsnetwerk (SDSN) van die Verenigde Nasies (Helliwell *et al.* 2019), wat nie slegs daardie lande identifiseer waarvan die burgers die gelukkigste is ten opsigte van ses aanduiders (Bruto Nasionale Produk *per capita*, lewensverwachting, maatskaplike ondersteuningstelsels, vryheid om belangrike lewensbesluite te neem, vrygewigheid en persepsies oor korrupsie) nie, maar ook aantoon dat tevredenheid oor die wêreld heen afgeneem het namate die wêreldbevolking gegroei het. Die tevredenheidskoëffisiënt het veral in die afgelope aantal dekades ’n sterk afwaartse neiging getoon, en dit sal waarskynlik verder so voortgaan, veral wat Afrika en Asië betref (Nienaber 2019:5).

Die vraag is nou: Noudat ons ’n tentatiewe skets van die wêreld en lewe teen 2050 het, wat doen ons nou, in die jaar 2020, om toekomstige burgers te help om die lewe met welslae die hoof te bied oor ongeveer drie dekades? Stornaiuolo en Nicholls (2019:10/20) betoog tereg dat die uitpluis van watter wêreld ons probeer bou, en van ons posisie in daardie wêreld ten opsigte van andere, juis die taak van opvoeding en onderwys is. Opvoeding is altyd toekomsgerig en normatief (Ben-Porath & Smith 2013:3); dit behels dus die vraag wat nou gedoen behoort te word vir die kinders (leerders, studente) in 2020, sodat hulle toegerus vir die lewe in die toekoms sal wees en die beste kan doen met hul toekomstige potensiaal? BO het gevolglik ’n tweeledige taak, naamlik om die leerders voor te berei vir hul burgerlike pligte die dag as hulle die skool verlaat, maar ook vir die nog verder geleë toekoms, wanneer hulle op die kruin van hul loopbane sal wees as burgers van die land en van die wêreld, en selfs nog verder aan vir die lewe in die laaste stadiums van hulle aardse bestaan. Kortom: BO moet toekomsgerig wees. Hierdie oriëntasie moet egter ook realisties wees: leerders moet toegerus, gevorm, gelei word ten opsigte van ’n toekoms wat met redelikheid verwag kan word om te ontvou – hier en daar onderbreek deur insidente kenmerkend van ’n tans moontlik ondenkbare toekoms, byvoorbeeld dat teen 2050 alle padvervoer vervang kan wees deur lugvervoer of deur dematerialisering, en dat alle kommunikasie plaasvind deur middel van geestesbeelding en/of telepatie.

Die oriëntasie waarna pas hier bo verwys is, omvat twee aspekte. Aan die een kant rus daar ’n swaare verantwoordelikheid op die skouers van BO-onderwysers om hulle leerders te

vorm en te lei sodat laasgenoemde voorbereid is om in die toekoms te leef soos wat dit ontvou. Wat hierdie verantwoordelikheid behels, hang af van hul etiese instelling, met ander woorde, hulle begrip van hoe hulle as onderwysers hulle eie lewens behoort te bestuur; dog ook hoe hulle die leerders wat aan hulle toevertrou is, behoort te lei om die verskil te begryp tussen reg en verkeerd, goed en sleg. Wat 'n onderwyser in hierdie verband besluit, sal uiteraard afhang van sy of haar eie godsdienstige toewyding en lewenskonseptuele oortuigings, maar uiteindelik, soos Thompson (2017:242) tereg opmerk, het alle persone 'n begrip van wat eties en moreel aanvaarbaar is. Aan die ander kant behels die werk van BO-onderwysers dat hulle geroepe is om die leerders se innerlike morele bewussyn van wat beskou kan word as reg of verkeerd, goeie en slegte gedrag in hul spesifieke maatskaplike opset te versterk, ook vir en in die verdere toekoms. Met ander woorde, BO-onderwysers word opgeroep om 'n stel waardes by hul leerders in te skerp wat hulle van binne sal dryf en hul bewustheid en gewete sal vorm met betrekking tot aanvaarbare gedrag in hul spesifieke maatskaplike en sosiale omgewings. Een van die grootste uitdagings teen die jaar 2050 sal wees om aan te hou om te doen wat reg en goed en tot die beswil van die samelewing is. Hierdie eis sal nooit verdwyn nie; vir mense om rustig in toenemend saamgedronge toestande te leef, sal aansienlike innerlike morele krag verg. Morele spierkrag sal noodsaaklik wees om 'n bestaan te maak in sulke toestande, met duisende mense wat wedywer vir 'n werk; dit sal morele selfbeheersing verg om nie toe te gee aan allerlei onderduimse maniere om 'n bestaan te probeer maak nie.

Samevattend: *twee dinge behoort tuisgebring te word* in die bewussyn van diegene wat aan die onderwysers toevertrou is – die leerders: die *etiese*, as 'n stel waardes van buite opgelê (soos die skool se erekode, die land se grondwet, die etiese voorbeeld gestel deur onderwysers en die ouers, die morele waardes wat heers in hul gemeenskap, hul land en die groter wêreld – soos die *Internasionale Verklaring van Menseregte van die Verenigde Nasies*); en die *morele*, daardie stel waardes wat goeie en aanvaarbare gedrag aanvuur van binne (Petrovic & Kuntz 2014:x). Suksesvolle BO sal plaasgevind het indien en wanneer hierdie twee stelle waardes saamvloei in die bewussyn van die leerders. Die uitdaging is om hierdie ideaal in die kort termyn te verwesenlik, maar dan met die oog op die verdere toekoms.

BO-onderwysers sal die leerlinge wat aan hulle toevertrou is ook moet lei om *in die toekoms in te tuur*, na 2050 toe, en hulle te help om te begryp wat van hulle verwag kan word as hulle volwassenes is op die kruin van hul loopbane, as ouers en as lede van die gemeenskap. Langs die weg van voorbereiding van leerders vir die toekoms sal opvoeders moet verstaan, soos Beetham en Sharpe (2007:4) tereg opmerk, dat nuwe tegnologiese ontwikkelings “in die pedagogiese praktyk geassimileer (behoort te) word sonder om die fundamentele waardes oor hoe mense leer, prys te gee”. Nuwe tegnologieë mag 'n impak hê op die aard van kennis; hulle mag ook nuwe uitdagings stel aan onderrig en leer. Studente sal hierbenewens toegerus moet word met die vermoë om die gevare van teknokapitalisme en die misbruik van mag tot nadeel van die armes en die swakkes raak te sien (McLaren 1995:184).

BO-onderwysers sal voorts aan die leerders wat aan hulle toevertrou is, leiding moet gee om *gereed en voorbereid te wees* vir die uitdagings wat in die afsienbare toekoms vir hul wag: die verskeie rolle wat hul moontlik sal moet speel, die raaksien van die slaggate van 'n onvoorspelbare toekoms, die uitdaging van skeppend te wees en op jou voete te kan dink en doen, die uitdaging om getrou aan jouself te bly, aan jou eie waardesisteem (jou morele inbors) en jou godsdiens en godsdienstige affiliasie, die uitdaging om die golwe van die tyd te ry terwyl hulle breek sonder om jou persoonlike integriteit op te offer, en vele meer. Die belangrikste onder al hierdie uitdagings, soos Petrovic en Kunz (2014:xi) tereg aantoon, is die vermoë om tegnologie met die oog op kritiese betrokkenheid in die openbare arena aan te

wend. Tegnologie moet ingespan word as substantiewe betrokkenheid in die kuber-openbare arena as 'n manier om kommunikasie te bevorder. Dit sluit ook die vermoë in om dit wat deesdae soms vir nuus aangesien word, te kan evalueer.

BO-onderwysers sal die leerlinge wat aan hulle toevertrou is ook met 'n *begrip moet toerus van wat dit sal behels om suksesvol in 2050 en daarna te leef*. Hulle moet verstaan dat welslae nie noodwendig uitgedruk hoef te word in materiële rykdom of 'n neoliberale of neokonserwatiewe begrip van sukses nie. Die onderwyser se eie integriteit, lewensbeskouing en godsdienstige oortuigings sal heel waarskynlik 'n rol hier speel as deel van die verskuilde kurrikulum. Die begrippe “sukses” en “suksesvolle bestaan” kan en moet normatief gelaai bly met 'n etiese en morele betekenisinhoud: verwys sukses slegs daarna om vir jouself en jou eie te sorg, of sluit dit ook die sorg vir ander in, diegene wat op verskeie maniere anders is, en wat mededingers vir die geleenthede en al hoe skaarser wordende verbruiksitems geword het?

Innovering sal 'n sleutelkonsep moet wees in BO. Innovering is noodsaaklik om aan te pas by vinnige en immer versnellende verandering (Sardar 2010:178). Leerders moet voorberei word om gemaklik te wees om langs en saam met allerlei vorme van tegnologie te kan werk en te lewe (Neill 2011:170). Hulle sal in staat moet wees om om te gaan met geweldige groot rekenaarkrag, intelligente tegnologieë en omgewings. Dit sal nuwe vaardighede en vermoëns vereis (Neill 2011:171).

Leerders moet voorts toegerus word om met *konstante verandering* (kyk voetnoot 3) en *vloeibare toestande* te kan saamleef. In ons eie tyd het studente alreeds gewoon geraak aan die idee van grense wat vervaag of totaal verdwyn, veral dié tussen werksplek, tuiste, vermaaklikheidsareas en opvoedkundige instellings. Hulle moet nou reeds in BO geleer word hoe om koers te kan hou in 'n selfs meer ingewikkelde toekomslandskap, ook wat die voorsiening van onderwys betref (Neill 2011:171).

Uiteindelik sal onderwys in al sy vorme (K-12 en verder) in die nabye toekoms sowel as in 'n verder geleë toekoms daarop moet fokus om toekomstige geslagte op te voed om steeds voluit mens te wees en in staat om 'n *gesonde balans te handhaaf*. Die vraag hier is: Wat beteken “gesonde” in hierdie onvoorspelbare toekoms? Daar word voorgestel dat BO-onderwysers (en diegene wat hulle tans oplei) kennis moet neem van die ontwikkelings wat verwag word om te ontvou in die volgende drie dekades, soos beskryf en bespreek in die afdeling hier bo onder die opskrif van die 15 modaliteite van die werklikheid. 'n Diepgaande kennis en begrip van moontlike ontwikkelinge in terme van al vyftien die aspekte van menslike lewe in die volgende drie dekades sal hulle en hulle leerlinge/studente in staat stel om die verlangde ewewig in hul lewens en verhoudings te bereik en te behou.

Wat al hierdie uitdagings vir BO- en ander onderwysers in Suid-Afrika in die besonder betref, behoort kennis geneem te word daarvan dat die *Curriculum and Assessment Policy Statement* (CAPS) (DvO, 2011) tans nog nie voorsiening maak vir BO as 'n afsonderlike skoolvak nie, dog wel vir die taak om die vaardighede rakende die hantering van toekomstige ontwikkelinge by die leerders tuis te bring. Die CAPS onderstreep byvoorbeeld dat BO, as onderdeel van Lewensvaardighede/Lewensoriëntering, soos al die ander skoolvakke, behoort te streef na die verwesenliking van al die doelstellings van die skoolkurrikulum. Volgens artikel 4(b) van die CAPS moet die leerders voorberei word vir betekenisvolle deelname aan die samelewing as burgers van 'n vrye land. Belangrik, in die lig van die tema van hierdie artikel, is die bepaling in artikel 5 dat die kurrikulum vir grade 3 tot 12 daarop gerig moet wees om die leerlinge te lei tot probleemoplossing, doeltreffende werk, die vermoë om hulself te organiseer en te bestuur, tot inligtingversameling en -gebruik, doeltreffende kommunikasie, die doeltreffende benutting van wetenskap en tegnologie, en tot 'n goeie begrip van die wêreld

rondom hulle. Die leerders se toekomstige welsyn gaan onder meer daarvan afhang of hulle ingeligte, moreel-verantwoordelike en -toerekenbare besluite sal kan neem oor hulle eie gesondheid en hulle omgewing. Artikel 8 onderstreep die feit dat leerders toegerus behoort te word met die vaardighede wat hulle in staat sal stel om doeltreffend te kan handel in en met veranderende situasies, en om hulle eie vaardighede met vertroue te kan herken, ontwikkel en met ander te deel.

Dit is uit hierdie kort greep uit die CAPS duidelik dat die kurrikulumbeplanners ook die gedagte in die agterkop gehad het dat leerders tans alreeds toegerus behoort te word deur middel van die hele skoolkurrikulum, insonderheid die BO, om die uitdagings van die toekoms doeltreffend die hoof te kan bied.

6. SLOTSOM

Dit is nie menslik moontlik om die toekoms te voorspel nie. Pogings in die verlede om dit te doen, was nie in alle opsigte akkuraat nie, en het by geleentheid die bal selfs ver mis geslaan. Dit is nietemin noodsaaklik vir die opvoeders in 2020, ouers en (BO-) onderwysers, om diegene in hul sorg (kinders, leerders, studente) voor te berei om gereed en voorbereid te wees vir die toekoms wat nou alreeds aan die ontplooi is. Soos Sardar (2010:184) opmerk, die impak van alle toekomsverkenning, die onderskeie moontlikhede vir die toekoms, kan slegs betekenisvol beoordeel word vanuit die huidige tyd. Die beginsels rakende die toepaslikheid van enige toekomsdiskoers lê in die hede. In die lig hiervan is die kernargument wat in hierdie artikel ontvou het, die volgende: Alhoewel ons nie die besonderhede van wat die lewe teen die jaar 2050 sal behels kan bepaal nie, kan burgerskapsonderwys nou reeds, in 2020, begin om kinders en jongmense toe te rus, te vorm, te lei en rigtinggewend te wees deur hulle te help om 'n stel vaardighede te bemeester wat waarskynlik vir alle toestande geskik sal wees, soos om 'n bewustheid en 'n gewete te koester met betrekking tot dit wat tot voordeel van die hele mensdom sal wees, wat sal lei tot die welsyn van die self en van die samelewing, wat die vermoë bybring om te kan onderskei tussen reg en verkeerd, tussen goed en sleg; die insig dat welslae nie noodwendig gemeet word in materialistiese en neoliberale terme nie maar dat dit sinvoller is om 'n goeie, vrugtevolle en betekenisvolle lewe te lei; die gedagte by die leerders vestig dat 'n mens se lewensbeskouing en gepaardgaande waardestelsel jou leidster behoort te wees onderweg na 'n onbekende toekoms, en dat 'n mens in staat behoort te wees om verbeeldingryk, innoverend, kreatief te wees, op jou voete te kan dink, in staat om veerkrachtig in die geval van teëspoed te wees.

BIBLIOGRAFIE

- Banks, J.A. 2008. Diversity, group identity, and Citizenship Education in a global age. *Educational Researcher*, 27(3):129-139.
- Banks, J.A. 2017. Failed citizenship and Transformative Civic Education. *Educational Researcher*, 46(7):306-377.
- Baggini, J. 2017. *The edge of reason*. New Haven: Yale University Press.
- Beetham, H. & Sharpe, R. 2007. *Rethinking pedagogy for a digital age*. London: Routledge.
- Ben-Porath, S. & Smith, R.M. 2013. (eds). *Varieties of sovereignty and citizenship*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Biesta, G. 2011. The ignorant citizen: Mouffe, Rancière, and the subject of Democratic Education. *Studies in Philosophy of Education*, 30:141-153.
- Cullis, C. 2018. Reading news is so much harder. *Country Life*. October, pp. 92-93.

- Dill, J. 2013. *The longings and limits of global citizenship education: The moral pedagogy of schooling in a cosmopolitan age*. New York: Routledge.
- DvBO. Kyk Departement van Basiese Onderwys.
- Departement van Basiese Onderwys. 2011. *Curriculum and Assessment Policy Statement. National Curriculum Statement*. Pretoria: DvBO.
- Fataar, A. 2017. Decolonising education in South Africa: An interview with Aslam Fataar. University Seminar, 23 January. www.litnet.co.za/decolonizing-education-south-africa-interview-aslam-fataar
- Intyds, 13 Augustus 2019.
- Gaini, F. 2018. Altered Islands: Young Faroe Islanders' future landscape. *Suomi Antropologi*, 43(4):3-18.
- Helliwell, J.F., Layard, R. & Sachs, J.D. 2019. *World Happiness Report 2019*. New York: Sustainable Development Solutions Network.
- Höjer, M. & Mattson, L. 1999. *Determinism and forecasting in future studies*. 39th Congress of the European Regional Science Association: Regional cohesion and competitiveness in 21st century Europe. August 23-27. Dublin, Ireland. European Regional Science Association (ERSA), Louvain-la-Neuve.
- Horne, W. 2019. Internettoegang: "Ou" vesel hou oplossings in. *Beeld* 15 Maart, p. 8.
- Jensen, C.B. 2019. Cosmological Perplexities: Pragmatic tests for changing climates. https://www.academia.edu/38729958/Cosmopolitical_Perplexities_Speculative_and_Pragmatic_Tests_for_Changing_Climate Intyds, 12 April 2019.
- Joubert, I. 2018. Democratic citizenship education for participatory democracy. In Nel M. (ed.). 2018. *Life Orientation for South African teachers*. Pretoria: Van Schaik, pp. 115-133.
- Kaplan, R.D. 2017. *The revenge of Geography*. New York: Random House.
- Malherbe, P. 2019. Werkplek van die toekoms bekyk. *Beeld* 23 Maart, p. 23.
- McLaren, P. 1997. Pedagogy in the age of predatory culture. In R. Farnen, H. Sunker, D. Timmerman & I.U. Kolbe. (eds). 1997. *The politics, sociology and economics of education. Interdisciplinary philosophical and comparative perspectives*. London: MacMillan Press, pp. 183-196.
- Miedema, S. & Bertram-Troost, G. 2015. The challenges of global citizenship for worldview education: The perspective of social sustainability. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 17(2):44-52.
- Moon, S. 2010. Multicultural and global citizenship in the transnational age: The case of South Korea. *International Journal of Multicultural Education*, 12(1):1-15.
- Multichoice. 2019. *Pre-listing statement*. Johannesburg: Multichoice Group.
- Myers, J. 2016. Charting a democratic course for global Citizenship Education: Research directions and current challenges. *Education Policy Analysis Archives*, 24(55):1-19.
- Neill, S. 2011. *Education and Technology: Key issues and debates*. London & New York: Continuum International.
- Nienaber, M. 2019. Finland se burgers weer die gelukkigste van almal op aarde. *Beeld* 22 Maart, p. 5.
- Peterson, A. & Bentley, B. 2017. Education for citizenship in South Australian public schools: a pilot study of senior leader and teacher perspectives. *The Curriculum Journal*, 28(1):105-122.
- Petrovic, J. E. & Kuntz, 2014. (eds). *Citizenship education around the world*. New York & London: Routledge.
- Phiri, L. 2018. Investigating the impact of organized technology-driven orchestration in teaching. Ongepubliseerde PhD-proefskrif. Kaapstad: University of Cape Town.
- Plotnitsky, A. 2006. Chaomologies: Quantum field theory, chaos, thought in Deleuze and Guattari's *What is Philosophy?* *Paragraph*, 29(2):40-56.
- Smith, J. & Arendse, A. 2016. South African curriculum reform: Education for active citizenship. In Popov, N., C. Wolhuter, J. Kalin, G. Hilton, J. Ogunleye & E. Niemczyk (eds). 2016. *Education provision for every one: Comparing perspectives from around the world*. BCES Conference Books 14(1). Sofia, Bulgarye: BCES, pp. 65-72.
- Stornaiuolo, A. & Nicholls, T.P. 2019. Cosmopolitanism and Education. *Oxford Research Encyclopedia of Education*. Online Publication. March 2019. Oxford University Press USA. Doi: 10.1093/acrefore/9780190264093.013.252 Intyds, 9 April 2019.
- Strauss, D.F.M. 2009. *Philosophy: Discipline of the disciplines*. Grand Rapids: Paideia Press.

- Strauss, D.F.M. 2020. A trait of reality implicitly known to everyone: the significance of the theory of modal aspects. *Ponte: International Journal of Sciences and Research*, 76(8/1). DOI.10.21506/j.ponte.2020.8.10.
- Thompson, M. 2017. *Philosophy for life*. London: John Murray Learning.
- Van Rensburg, K. 2019. VKB raak 100 jaar jonk! *VKB 100 years of Love for the Land*. Supplement tot *Beeld*, 29 Maart, p. 2.
- Verburg, M. 2015. *Herman Dooyeweerd: The life and work of a Christian philosopher*. Jordan Station: Paideia Press.
- Veugelers, W. 2011. The moral and the political in global citizenship: appreciating differences in education. *Globalisation, Societies and Education*, 9(3-4):473-485.
- Waghid, Y. 2010. *Education, democracy and citizenship revisited*. Stellenbosch: SUN Press.
- Wood, E. 2019. So flik, koop SA op foon. *Beeld Sake*. 5 April, p. 13.